

SADA AASTAT HILJEM EHK PROVENIENTSPRINTSIIBI VÕIDUKÄIK

PEEP PILLAK

Sada aastat tagasi ilmus kolme Hollandi arhivaari Samuel Mulleri, Johan A. Feithi ja Robert Fruini koostatud kuulus "Arhiivide korraldamise ja kirjeldamise käsiraamat"¹. Käsiraamat koostati 1891. aastal asutatud Hollandi Arhivaaride Ühingu ülesandel. Sellest on saanud omapärane arhivaaride piibel, mis on tõlgitud paljudesse keeltesse. Saksakeelne tõlge ilmus 1905, itaaliakeelne 1908 (teine trükk 1974), prantsuskeelne 1910 ja bulgaariakeelne 1912. Teine, veidi täiendatud ja parandatud hollandikeelne trükk anti välja 1920. aastal. Esimene ingliskeelne tõlge ilmus alles 1940. aastal Ameerika Ühendriikides (teine trükk 1968). Tänapäevaks on käsiraamat tõlgitud veel portugali keelde, ilmus Brasiilias 1960 (teine trükk 1973), ja hiina keelde, ilmus inglise keele vahendusel 1959.² Moskva arhiivinduse instituut on olemas ka venekeelne tõlge, esialgu küll ainult paljundatud masinkirja-eksemplarides.³

Hollandlaste käsiraamat põhineb provenientsprintsiiibil ja on aluseks tänasele arhiivinduse teooriale ning arhiivide korraldamise praktikale kogu maailmas. Provenientsprintsiiip⁴ kujunes välja juba XIX sajandi keskpaigas. Sellele eelnes arhiivide korraldamisel aluseks olnud pertinentsprintsiiip, mis põhines valgustusajastule iseloomulikule püüdele kõike mingite kindlate tunnuste järgi klassifitseerida. See õnnestus keemias, zooloogias, botaanikas, astronoomias ja ka raamatukogunduses, kuid ei olnud nii tulemuslik arhiivinduses. Arhivaalide klassifitseerimine temaatiliste või väliste tunnuste järgi võis end küll mingil määral õigustada keskaegsete arhivaalide korraldamisel, kui dokumentide arv oli suhteliselt tagasihoidlik ja arhiivide kasutajaskondki piiratud, kuid bürokraatia arenedes ja massilise dokumentatsiooni tekkimisel muutus sellisel viisil "korraldatud" arhiividest informatsiooni leidmine üha raskemaks või isegi võimatuks. Lõpuks ei olnud enam hiljem võimalik aru saada, kust üks või teine dokument pärines või kes oli selle autor. Selgus, et kõige otstarbekohasem on arhiive korraldada neid tekitanud institutsiooni või organisatsiooni sisemisest korraldusest lähtudes, vastavalt dokumentide loomulikule tekkimisele ja ladestumisele asjaajamises. 1841. aastal sõnastas Prantsuse arhivaar ja ajaloolane Natalis de Wailly siseministeeriumi tsirkulaari, kus on öeldud, et kõik dokumendid, mis on loodud ühe organi, institutsiooni, perekonna või isiku poolt, moodustavad fondi ja seda tuleb hoida koos. Prantsuse keeles nimetati seda printsiipti *respect des fonds* ehk teiste sõnadega *principe de provenance* (inglise keeles *principle of provenance*, saksa keeles *Provenienzprinzip*, hollandi keeles *Herkomstbeginsel*).

Peale selle jõudsid arhivaarid arusaamisele, et arhiivide korraldamisel tuleb respektierida mitte ainult fondide terviklikkust, vaid ka nende sisemist korraldust.

¹ S. Muller Fz, J. A. Feith, R. Fruin Th. Az. Handleiding voor het Ordenen en Beschrijven van Archieven. Groningen, 1898.

² Vt lähemalt kahte Eric Ketelaari artiklit: Muller, Feith and Fruin; Archival Theory and Dutch Manual – The Archival Image. Collected essays. Hilversum, 1997. lk 43-65.

³ Eric Ketelaari kiri autorile dat 26.06.1998.

⁴ See tähendab, et dokumente või arhiive, mis on sama päritolu – tekkinud ühe asutuse,

organisatsiooni, institutsiooni, isiku või perekonna tegevuse tulemusel – tuleb teistest eraldi (fondidena) korraldada ja hoida. Vt selle kohta ka Arhiivid, asjaajamine ja juhtivtöötaja. Koostanud Peter C. Mazikana. Eesti Arhiiviamet, 1996, lk 34-35; Arhiivinduse käsiraamat I, koostanud R. Kenkman, O. Liiv; A. Perandi, E. Tender. Tartu, 1933, lk 8-11; Dictionary of Archival Terminology, 2nd Edition, München, 1988, lk 121.

Saksa keeles nimetati seda *Strukturprinzip* ja selle sõnastas 1881. aastal Max Lehmann Preisi Salarhiivi regulatsioonina. Nendele kahele põhimõttele ongi üles ehitatud hollandlaste "Arhiivide korraldamise ja kirjeldamise käsiraamat", mis on jagatud kuueks peatükiks ja koosneb sajast paragrahvist. Igas neist defineeritakse mingi arhiivinduslik mõiste või antakse õpetus arhiivide korraldamiseks ning seejärel mõtestatakse see lahti, tuues praktilisi näiteid Hollandi ajaloost ja arhiividest. Käsiraamat ületas kvalitatiivselt seniste regulatiivide taseme, mis eri maades arhiivinduse korraldamise kohta seni välja oli antud. Tegemist oli süsteemse arhiivindusliku teooria esitamisega, mida sai rakendada arhiivipraktikas. Kõik järgnevad arhiivialased teoreetilised tööd lähtuvad suuremal või vähemal määral hollandlaste käsiraamatust, kuigi ei pruugi sellega kõikides osades nõustuda. Käsiraamatu ja selle tõlgete ilmumine paljudes keeltes pani aluse provenientsprintsiiibi võidukäigule kogu maailmas. Seda on rahvusvaheliselt aktsepteeritud⁵ ja midagi põhimõtteliselt uut ei ole suudetud välja pakkuda ka praegusel infoajastul sada aastat hiljem.⁶

Ka Eesti praeguse arhiivikorralduse aluseks on provenientsprintsiiip. Arhiivinduse korüfee Arnold Soom, kes alustas teenistust Riigi Keskarhiivis 1922. aasta sügisel, kirjutab mälestustes: "Et algul toimusid korraldustööd enamasti uuemate vene administratiivsete ja kohtuasutuste arhiivide juures, oli töö ka võrdlemisi lihtne. Tuli vaid käia provenientsprintsiiibi järgi, s.o järjestada arhivaalid selles järjekorras, nagu nad asutustes kunagi olid toodetud ja katalogiseeritud. Keskarhiivile üleantavate arhivaalidega koos saabusid sinna tavaliselt ka vastavate kanteleide arhiiviregistrid, s.o lauajuhendid, sissetulevate ja väljaminevate kirjade registrid jne. Provenientsprintsiiip kujunes Keskarhiivis juba aegsasti tähtsaks lööksõnaks. Selle printsiiibi rakendamisel avaldas siin muuseas suurt mõju Hollandi arhivaaride Mulleri, Feithi ja Fruini poolt koostatud arhiivinduse käsiraamat. Olulisemad osad sellest olid arhiivi juhatuse poolt lastud eesti keelde tõlkida, olles ametnikele masinakirjas kasutatavad."⁷

Aastail 1933-35 välja antud "Arhiivinduse käsiraamat" on lausa läbi imbunud kolme hollandlaste käsiraamatust ja provenientsprintsiiibist. Juba üsna alguses öeldakse: "Hollandi arhiiviteoreetikud Muller, Feith ja Fruin, kelle teooria alusel on peamiselt koostatud ka järgnev õpetus arhiivide korraldamisest..."⁸ Arhiivide korraldamise peatüki on kirjutanud õigusteadust õppinud arhivaar Adolf Perandi. Kõigepealt annab ta ajaloolise ülevaate arhiivide korraldamisest vana arhiivikooli ja seejärel modernsete põhimõtete järgi. Ta kirjutab provenientsprintsiiibi kohta: "Ent see üritus ei leidnud vastavas arhiiviteoreetilises kirjanduses pikemat aega suuremat poolehoidu, kuni 1898. a kolm hollandi arhivaari – Muller, Feith ja Fruin – esinesid koguteosega: "Handleiding voor het ordenen en beschrijven van Archieven ontworpen in opdracht van de Vereeniging van Archivaarissen in Nederland" (arhiivide korraldamise ja kirjeldamise käsiraamat), mis 1905. a ilmus saksa keeles H. Kaiseri tõlkes pealkirja all "Anleitung zum Ordnen und Beschreiben von Archiven". Raamat on äratrükk sajaragrahvilisest korraldustööde regulatiivist Hollandi arhiivides, mis Hollandi arhivaaride ühingu poolt läbi arutatud ja vastu võetud ja selle järel Hollandi valitsuse poolt maksma pandud. Nende normide iga üksiku paragrahvi järgi on autorid lisanud seletusi ja märkusi, milles selgitatakse üksikuid põhjusi, miks paragrahvis fikseeritud norm on vajalik, ja ühtlasi ka põhjusi, miks üksikud paragrahvid on pidanud omandama just raamatus esildatud kuju. See raamat äratas välismaail suurt tähelepanu ning kutsus esile arutusi arhiiviteaduslikus kirjanduses mitte ainult sellepärast, et ta võttis arvustuse alla senised arhivaalide korraldamise ja grupeerimise printsiiibid, mis viimase paarisaja aasta jooksul olid tarvitusel Euroopa mandril ja eriti Saksamaal, vaid palju rohkem sellepärast,

⁵ Provenientsprintsiiip on fikseeritud Pekingis Rahvusvahelisel Arhiivikongressil XIII kongressil vastu võetud arhivaari eetikakoodeksis arhiivide korraldamise põhimõtteid.

⁶ Vt lähemalt: Michel Duchemin. Theoretical Principles and Practical Problems of Respect des fonds in Archival Science. Archivarica 16. Summer 1983, lk 64-82; The Principle of

Provenance, Report from the First Stockholm Conference on Archival Theory and the Principle of Provenance 2-3 September 1993, Stockholm, 1994; Terry Cook. Archives in the Post-Custodial World: Interaction of Archival Theory and Practice Since the Publication of the Dutch Manual in 1889. XIII International Congress on Archives: Beijing, 1996, Third Plenary

Session, Principal Paper.

⁷ A. Soom. Mälestusi. Artikleid. Koostaja E. Küng. Tartu, 1996, lk 79-80.

⁸ O. Liiv. Arhiivi mõiste, ajalugu ja ülesanded. Arhiivinduse käsiraamat I. Koostanud R. Kenkman. O. Liiv; A. Perandi, E. Tender. Tartu, 1933, lk 10.

et ta murdis need printsiibid ja lõi uue aluse arhivaalide korraldamisele, nii et paarsada aastat kestnud arhiivi korraldustööd tulevad ümbertegemisele, vähemalt Hollandis eneses."⁹

Edasi valgustab Perandi arhiivide korraldamise põhimõtteid Eesti arhiivides ja tõdeb, et nii Eestimaa rüütelkonna arhiivis kui ka Tallinna Linnaarhiivis olid dokumendid korraldatud vana põhimõtte alusel. Probleeme enne provenientsprintsiiibi kasutuselevõtmist arhiivide korraldamisel iseloomustab vast kõige paremini alljärgnev Perandi toodud näide. Rüütelkonna arhiivaar dr phil Parun P. Osten-Sacken suutis rohkem kui seitsme aasta pikkuse korraldustöö jooksul valmistada 3212 regesti, mis võtsid enda alla üle ühe jooksva meetri, kusjuures registidesse kantud materjali oli 4-5 jooksvat meetrit (kõigest 3% arhiivmaterjalist). Kui nüüd keegi soovis mingeid andmeid, siis ei mäletanud isegi arhiivaar enam, milline 3212 registist võis neid sisaldada, 3212 regesti läbiotsimine oli aga võimatu.¹⁰ Perandi lõpetab ülevaate: "Nii on provenientsprintsiiip Eestis alles tarvitusele tulnud ja täielikku rakendamist leidnud kõige esmalt Riigi- ja Riigi Keskarhiivis."¹¹ Järgnevate definitsioonide ja korraldamise käiku kirjeldavates peatükkides viitab Perandi korduvalt Mullerile, Feithile ja Fruinile, kuigi püüab nende eeskujul tuua näiteid kohalikust, st Eesti ajaloost ja arhiividest.

Rudolf Kenkmaa kirjutab: "Korraldamise aluseks Tallinna Linnaarhiivi uuemas osakonnas nagu see kajastub eelnevas käsitluseski on võetud üldtunnustatud provenientsprintsiiip. Selle rakendamine on mõnikord seotud suurte raskustega. Osa fonde, eriti sõja- ja revolutsioonigaegseid, on arhiivi jõudes sageli niivõrd segi paisatud, et nende eraldamine on kohati täiesti võimata. Samuti annab vahel arhiivinduslikult küsitavaid tulemusi arhiivi vanemast osakonnast üle toodud ainestiku ümberkorraldamine, sest see on seal enamasti vana süsteemi alusel sisuliselt gruppidesse killustatud."¹²

I Eesti Arhivaaride Päeval 1938. aasta oktoobris avaldas Rudolf Kenkmaa arvamust, et kui ilmub Eesti arhiivinduse käsiraamatu 2. trükk, siis peaks see koostatama arhivaaride ühisaruteludel nagu Hollandi tuntud arhiivinduse käsiraamat.¹³ Sellest on nüüd juba kuuskümmend aastat möödunud, aga käsiraamatu teist trükki pole ikka veel ilmunud. Võibolla ei ole käsiraamatu järele enam vajadustki? Endise käsiraamatu uustrukil puudub tõepoolest mõte – aeg on edasi läinud ja Eesti arhiivinduses toimunud suured muutused. Kindlasti oleks aga Eestis vaja kaasaegset arhiivinduse käsiraamatut. Selle koostamisel tuleb hästi tunda nii kaasaegse arhiivitöö igapäevast praktikat kui ka arhiivinduse teooriat. Nii üks kui teine on üles ehitatud kolme kuulsa hollandlase sada aastat tagasi ilmunud põhjapanevale teosele. Loodetavasti aitab osade kaupa ilmuma hakkav "Arhiivide korraldamise ja kirjeldamise käsiraamat" Eesti arhiiviteooria taas kindlatele jalgadele tõsta, et seejärel ka praktilist arhiivitööd edasi viia.

Käsiraamatu on tõlkinud Anne Lange. *Eelkõige on tõlkimisel aluseks olnud 1968. aastal ilmunud Arthur H. Leavitt'i ingliskeelne tõlge, mida peetakse õnnestunuks. Kui isegi üks miljon Hiina arhivaari pidid leppima tõlkega tõlkest, siis võib leppida, et Eesti mõnesajane arhivaaride tsunft ei saanud manuaali sajandaks juubeliks otsetõlke tegemiseks piisava hollandi keele oskusega arhiivindusest aimu omavat tõlkijat. Terminite tõlkimisel on hollandikeelset originaalteost küll kasutatud, mõni hollandikeelne termin on antud sulgudes. Originaali teise trüki koopiat oli Eric Ketelaar allakirjutanule lahkesti nõus saatma, nagu ka oma kogutud esseid. Siinkohal talle palju tänu. Jalast but not least – suur tänu Hollandi Kuninglikule Arhivaaride Ühingule (Koninklijke Vereniging van Archivarissen in Nederland), kes eestikeelse käsiraamatu ilmutamise õigused Eesti Arhivaaride Ühingule loovutas.*

⁹ A. Perandi. Arhiivi korraldamine. Arhiivinduse käsiraamat I. Koostanud R. Kenkman, O. Liiv, A. Perandi, E. Tender. Tartu, 1933, lk 25-26.

¹⁰ Samas, lk 32-33.

¹¹ Samas, lk 34.

¹² R. Kenkman. Tallinna Linnaarhiivi uuema osakonna tekkimine ja senine tegevus. Viiskümmend aastat teaduslikku tööd Tallinna Linnaarhiivis.

Tallinn, 1933, lk 33.

¹³ Vt I Eesti Arhivaaride Päeva protokoll Eesti Ajalooarhiivis. EAA 661-1-100, l 5.

S. MULLER, J. A. FEITH, R. FRUIN

**ARHIIVIDE
KORRALDAMISE
ja
KIRJELDAMISE
KÄSIRAAMAT**

*Kokku pannud
Hollandi Arhivaaride Ühingu
juhatus*

Esmatrükk 1898. aastal

AUTORITE EESSÕNA ESIMESELE, 1898. AASTA TRÜKILE

S. Muller, J. A. Feith ja R. Fruin

See raamat on tüütu ja pedantne. Lugejat on hoiatatud! Lugesime oma kohuseks see kohe alguses otse välja öelda. Peaks kriitika meie kirjatööd märkama, saab see avalikult maha kuulutatud niikuinii. Sellepärast arvasime, et kas või iseenda pärast on parem varakult ja ausalt tunnistada, et isegi meie meelest on Jacob van Lennepi jutustused meeltlahutavamad kui see meie kirjatöö; pealekauba ei tee üldiselt meie ka suurt numbrit küsimusest, kas kuupäev tuleb trükkida sulgudesse või ei tule, või kas dokumente tuleks nummerdada arvude või tähtedega.

Mispärast oleme siis pidanud vajalikuks nii hoolikalt ja üksikasjaliselt ette kirjutada, kuidas meile meeldiks näha arhiivinimistuid? Seda me selgitame meelsasti.

Oleme veendunud, et kui nimistud on ühtlustatud, nii põhimõtteliselt kui ka detailides, on sellest palju kasu kõigile. Mugav on see otsijale, kes taipab igasuguse järjekindla praktika mõtte alati kohe, ja see hoiab ära suuremad arusaamatused.

Oleks aga ometi suur viga arvata nüüd, et tahame selle käsiraamatu reeglid panna oma kolleegide õlule nagu raske ikke. Meil ei ole midagi selle vastu, kui teatud üksikasjades või isegi põhimõtetes kõrvale kalduda. Ainult loodame, et kolleegid on nõus reegleid kaaluma ega hakka neid rikkuma, ilma et nad sellest märku annaksid – hea, kui koos selgitustega – oma nimistu sissejuhatuses. Nii saab meie asi edasi viidud ja saavutame eesmärgi kõiges olulises. Üldsus teab, et reeglitega arvestatakse. Ja meie saame teada, missugused punktid meie reeglites vajavad edasist kaalumist ja võibolla muutmist.

Kriitikutel palume aga kõvasti kritiseerida. Ainult pärast meie ühingu liikmete omavahelist arvamuste vahetust saab jõuda mingi lõpliku tulemuseni. Loodame, et mõne aasta pärast võib trükkis ilmuda töö teine, parandatud väljaanne, mille ühing ehk ka heaks kiidab.

Loodame, et teine väljaanne saab olema vähem puudulik, kui on paratamatult see esimene katse. Käesoleval tekstil on kõik oma algallikate puudused. Igaüks meist on ette valmistanud ühe osa ja koos oleme raamatu tervikuna üle vaadanud. Selle ülevaatamise käigus lootsime vasturääkivused töös tervikuna kaotada. Ainult et asja olemust arvestades ei saanud me kordamist alati vältida, sest üht ja sama tähelepanekut tuli aegajalt ikka uuesti mainida mõnes teises seoses, kus seda kõrvale jätta ei saanud.

Esimene peatükk

ARHIIVIDE (*ARCHIEFDEPOTS*) PÄRITOLU JA KOOSTIS

1: Arhiiv (archief) on kirjalike dokumentide, jooniste ja trükitud materjalide tervik, mis on loodud kas administratiivse organi või mõne selle ametniku poolt või nimetatutes ametlikult vastu võetud, kuivõrd need dokumendid olid mõeldud jääma kas selle organi või ametniku järelevalve alla.

Sellel arhiivi definitsioonil, mille me siia algusesse paneme kui vundamendi, millele kõik muu peab toetuma, on õnn olla ühehäälselt vastu võetud nii Arhiivaaride Ühingu kui ka riigiarhiivaaride koosolekul; siseminister kiitis selle väikese muudatusega heaks oma ringkirjas 10. juunist 1897.¹ Kui üldiselt on definitsioone õigustada raske, siis antud juhul ei olegi seda tõenäoliselt vaja teha. Küll aga ei ole liigne eri punktidele pisut rohkem valgust heita, sest tähtis on, et definitsiooni tähendust mõistetakse selgesti selle kõigis aspektides, kuivõrd kõik edasised arutluskäigud loomulikult sellest lähtuvad.

Tervik. Definitsiooni kaaludes küsiti, *millal* võib arhiivi nimetada "tervikuks", – ja kas see väljend õigustab ennast ka siis, kui alles on ainult arhiivi üksikud dokumendid. Vastuseks arvati, et arhiiv on "tervik" niipea, kui see lakkab olemast "osa", s.o niipea, kui kogu osi mujal ei teata olema. Kui need aga on olemas, siis on soovitatav nendest osadest ühel ehk teisel moel kogu moodustada. Ja kui säilinud on arhiivi üksainus paber, siis see üks paber moodustabki arhiivi; ja et see üks on tervik, siis seepärast tuleb seda sellisena ka kirjeldada.

Kirjalikud dokumendid, joonised ja trükitud materjalid. "Jooniste" all on mõeldud kaarte või skeeme, mida kaustadest sageli leiab, olgu need kokku pandud administratiivsete organite või ametnike poolt või neile saadetud, et asjassepuutuvatele küsimustele valgust heita. Ei ole vähimatki põhjust, miks need kaardid arhiivist välja arvata. See kehtib ka "trükitud materjalide" kohta, mis arhiivis sageli ette tulevad, eriti alates 17. sajandi lõpust. Asjaolu, et kiri, millest tuli välja saata mitu koopiat, või juhatuse otsused (või otsuste kokkuvõtted), mis olid mõeldud nõupidamisest osavõtjatele, on trükkida lastud, selle asemel et neid mitmes eksemplaris käitsi kirjutada, ei saa ilmselt olla põhjus, mis sunniks neid trükitud dokumente kogust välja arvama. Definitsioon räägib ainult kirjalikest dokumentidest, joonistest ja trükitud materjalist. Teised objektid arhiivi osa moodustada ei saa. See ei kehti mitte ainult vanavara ja muu sarnase kohta, mis sõltuvalt objekti eripärast kuulub kas muuseumisse või vanavara kogusse, vaid ka pitsatite puhul, kuigi viimaseid hoitakse reeglina arhiivihoidlates.

Ametlikult. Arhiivi kuuluvad ainult ametlikud dokumendid, s.o need, mis on kas administratiivsele organile või ametnikele saadetud või nende poolt "nende ametiülesannete täitmisel" koostatud. Dokumendid, mis on saadud või administratiivse organi liikmete või ametnike poolt koostatud mingil *muul* eesmärgil ja mida sageli ka arhiivis leidub, sinna ei kuulu. Kõike seda tuleks aga võtta *cum grano salis*. Eriti väiksemates paikades ja äärealadel tuleb sageli ette, et saadud dokumendid ei ole kaugeltki ametlikult vormistatud ja sisaldavad tihti kõikvõimalikke argiseid üksikasju. Ilmselgelt oleks see silmaspeetud eesmärgiga vastuolus, kui need kogust vormipõhimõtte säilitamise nimel kõrvaldada.

Administratiivsesse organis vastu võetud. Ministri poolt ümber tõstetud sõna "ametlikult", mis meie ühingu esialgses definitsioonis seisis pärast sõnu "ametniku poolt" (ümbertõstmise iseenesest oli teretulnud, sest meie tekst oleks lubanud tõlgendada vääralt, justkui käiks mõiste "ametlik" ainult "ametnike" kohta), juhtis tähelepanu tõsiasjale, et sõnad "administratiivsele organile saadetud" ei ole valitud õnnestunult. Sest administratiivsele organile kirja saatja ei pruugi tegutseda ametlikult; alles siis, kui dokument on registreeritud, omandab see ametliku staatuse. Seega oleme me võtnud endale vabaduse muuta ministri definitsiooni, mille me midu heaks kiitsime, asendades sõna "saadetud" sõnadega "vastu võetud".

¹ Need muudatused, mis puudutasid ainult sõnastust, oleme kõik arvesse võtnud, välja arvatud juhtum, mis tuleb vaatluse alla paar lehekülge hiljem (*orig märkus*).

On kerkinud küsimus, kas näiteks raamatud, mis on vastava kaaskirjaga administratiivsele organile saadetud, kuuluvad ka nimetatud organi arhiivi. Rangelt võttes nii tegelikult on: need on kaaskirja juurde kuuluvad lisad. Ometi tundub siinpuhul otstarbekas ohverdada teooria praktikale; niisugused raamatud on parem anda raamatukokku. Võib juhtuda, et saadetud raamatut ja kaaskirja ei saa teineteisest lahutada – näiteks kui annetaja pühendus on kirjutatud raamatu tiitellehele. Isegi siis tundub eelistatum raamatut pühenduse pärast selle loomulikust hoiupaigast, raamatukogust, mitte eraldada, kuivõrd kindlasti olnuks niisugune ka andja kavatsus.

Administratiivse organi poolt loodud. See sõnastus valiti esialgu välja pakutud "administratiivsest organist lähtuva" asemele, sest vastasel korral võiks näiteks kahelda, kas organi protokollid kuuluvad definitsiooni alla.

Administratiivne organ. Administratiivsete organite hulka, nagu ilmneb riigiarhivaaride nõupidamisel toimunud aruteludest, tuleb arvata ka erapooletud eestseisused, mis vanas tähenduses kindlasti administratiivsete organite hulka kuulusid, kuigi kaasaegses keelepruugis neid sinna võib-olla enam arvata ei tuleks. Ühestainsast isikust koosnev administratiivne organ (näiteks valitsev krahv) kuulub loomulikult nimetatud mõiste alla. Meie ühingu definitsioonis ei räägitud "administratiivsest organist", vaid "korporatiivse organisatsiooni administratiivsest organist". See väljend sai valitud vastavalt riigi peaarhivaari järjekindlale terminoloogiale. Et aga minister ei olnud riigiarhivaaridele kinnitamiseks antud definitsioonis terminit "korporatiivne organisatsioon" kasutanud, siis jätsime meiegi selle välja, seda enam, et see tundus meilegi kuidagi ebamäärane ja võimaldab spetsiaalsete selgitusteta valestimõistmist.

Mõni selle ametnik. Meie ühingu definitsioon räägib "mõnest selle funktsionäärist", s.o korporatiivsete organisatsioonide funktsionääridest. Nüüd, kus eelmainitud termin on definitsioonist välja jäänud, tuleb väljendit loomulikult muuta. Pealegi näib minister eelistavat sõna "ametnik" sõnale "funktsionäär" ja me ei näe talle vastuvaidlemiseks mingit põhjust. Kõik ametnikud iseseisvat arhiivi ei moodusta; selle küsimusega tegeleme pikemalt allpool (vt § 55).

Administratiivse organi või mõne selle ametniku poolt. Pandagu tähele, et siin on nimetatud administratiivset organit ja selle ametnikke, mitte korporatiivset organisatsiooni, mida administreeritakse. Korporatiivsel organisatsioonil endal arhiive ei ole, need on pigem selle administratiivsel organil ja ametnikel. Rääkides niisiis "korporatiivse organisatsiooni arhiivist" tuleks kasutada terminit "arhiiv" metafoorses mõttes: niisugune niinimetatud arhiiv koosneb tegelikult mitmest kogust. Samamoodi ei ole riigil endal arhiivi ja mõiste "riigiarhiiv" on tõttõelda ebakorrektned: olemas on küll erinevate ministeeriumide, Generaalstaatide kahe koja arhiivid, jne. (Me ei räägi siin arhiivide omandiõigusest; selles mõttes on termin "riigiarhiiv" muidugi korrektne, kuivõrd ministeeriumide ja kodade, jne arhiivid kuuluvad riigile.)

Kuivõrd need dokumendid olid mõeldud jääma kas selle organi või ametniku järelevalve alla. Siin kaldub ministri definitsioon kahes punktis meie ühingu definitsioonist kõrvale ja mõlemal juhul on see kõrvalekalle asja paremaks teinud. Meie definitsioon ütles: "kuivõrd dokumendid on mõeldud"; on selge, et "oli mõeldud" on korrektsem, sest dokumendi ümberpaigutamine hilisemate hoolekandjate poolt arhivaali iseloomu muuta ei saa. Sõnade "korporatiivse organisatsiooni järelevalve" asendamine väljendiga "selle organi või ametniku järelevalve" on vastavuses termini "korporatiivne organisatsioon" väljajätmisega definitsioonist ja ühtlasi korrektsem. Ülaltsiteeritud klauslis sisalduvad piirangud näitavad esiteks, et administratiivse organi poolt kirjutatud kirjade mustandid kuuluvad selle arhiivi juurde, aga väljasaadetud puhtalt ümber kirjutatud kirjad mitte, kuivõrd need kuuluvad adressaadi arhiivi. Sama klausliga on välja arvatud teisi dokumente, näiteks trükitud määruste pakid või trükitud teadaanded või muud materjalid, mis, kuigi mõeldud kas postitamiseks või laialisaatmiseks, arhiivihoidlasse üle jäid. Kui määruste kogu administratiivses organisarvitamise otstarbel kokku köideti, siis seda loomulikult arhiivist välja ei arvata; sest on ju selgelt näha, et see peab jääma hoiule nimetatud organisse.

Vahel tehakse vahet arhiivikogul ja raamatukogul, öeldes, et esimene sisaldab kõiki administratiivsele organile *jure publico* kuuluvaid käsikirju, viimane aga kõiki neid, mis kuuluvad sinna *jure privato*. Definiitsioon ei ole paraku korrektne; tegelikult kuuluvad munitsipalteedi poolt ostetud ja hiljem üldiseks kasutamiseks kohandatud majade valdusõigust tõestavad ürikud või dokumendid, mis on seotud sekulariseeritud kloostrihoonetest saadava sissetulekuga, kahtlemata munitsipaalrhiivi, kuigi viimane valdab maju ja sissetulekut *jure privato*. Samale definiitsioonile on pealegi veel üks vastuväide. Mõni aasta tagasi defineeris Wackernagel arhiivi alljärgnevalt: "Arhiiv on nende dokumentide kogum, mis loodi avaliku administreerimise käigus ja selle nimel, samuti need dokumendid, mis loodi eraadministreerimise käigus, mis aga hiljem riigi kätte üle minnes seeläbi avaliku iseloomu omandasid". See definiitsioon, mis on korrektne riigiarhiivide puhul, on kindlasti arhiivi ülddefiniitsioonina ebakorrekne, sest on väljaspool kahtlust, et ka eraõiguslikud institutsioonid moodustavad arhiive (vt § 3).

2. Arhiiv on orgaaniline tervik.

Eelnevas paragrahvis on näidatud, kuidas arhiiv administratiivse organi või ametniku tegevuse tagajärjel sünnib ja kuidas see alati peegeldab antud organi või ametniku funktsioone. Arhiivi ei looda niisiis meelevaldselt ajaloolisi käsikirju kokku kogudes, kuigi niisugust kogu, näiteks Sõjaajaloo kogu,² teinekord arhiiviks nimetatakse. Arhiiv, seevastu, on orgaaniline tervik, elav organism,³ mis kasvab, omandab kuju ja teeb läbi muutused vastavalt kindlaksmääratud reeglitele. Kui organi funktsioonid muutuvad, muutub niisamuti arhiivi iseloom. Reegleid, mis määravad arhiivi koostise, korralduse ja arhiivi moodustumise, ei saa arhivaar seetõttu eelnevalt paika panna; tema võib organit ainult uurida ja teha kindlaks need reeglid, millest lähtudes see on moodustatud. Igal arhiivil on seepärast nii-öelda oma iseloom, oma individuaalsus, millega arhivaar peab tutvuma, enne kui ta saab hakata arhiivi korraldama. Nii on ka alljärgnevad reeglid hoolega vältinud mingite ettekirjutuste andmist arhiivi korraldamiseks või dokumentide sorteerimiseks. Eelkõige tuleb aru saada sellest, et iga arhiivi tuleb käsitseda isemoodi, ja sellel käsiraamatul ei saa olla muud otstarvet kui et anda näpunäiteid, kuidas tutvuda arhiivi struktuuriga, et siis õpitust tuletada selle korraldamise põhimõtted. Seda tööd ei saa rahuldavalt teha, ilma et eelnevalt uuritaks asjassepuutuva organi struktuuri. Alustuseks ei lähe vaja mitte süstemaatikut – ja veel vähem aitab alguses ajaloolane; arhiivi on kompetentne korraldama ainult see, kes on uurinud nimetatud organisatsiooni.

3. Eraõiguslike institutsioonide administratiivametid või ametnikud võivad niisamuti moodustada arhiive.

On olemas eraõiguslikud institutsioonid, näiteks kloostrid, hospitalid, vennaskonnad, jms, meie päevil ühingud ja seltsid, näiteks Riigiraudtee Ekspluatatsiooni Ühing, Madalmaade Tööstuse Arengu Selts, Zuiderzee Ühing, Nassau-La Lecq'i Selts, mille administratiivametid või ametnikud sõlmivad lepinguid, saavad kirju, koostavad protokolle, jms, seda vastavalt oma funktsioonile, ja selles mõttes võib need paigutada avalik-õiguslike institutsioonidega ühele alusele. Arhiivid võivad olla isegi üksikisikutel. Kaupmehel, aga niisamuti äriosaühingul või kompaniil on oma arhiiv, mis koosneb pearaamatust, kassaraamatutest, saadud kirjadest, väljasaadetud kirjade kooptest, jms.

Ülalnimetatu hulka ei tohi ometi klassifitseerida niinimetatud perekonnaarhiive. Need on tegelikult paberite ja dokumentide kogumid, mida perekonna üksikud liikmed või mingi hoo-
ne või feodaallossi elanikud, kas siis üksikindiviididena või mitmesuguste õigusvõime esin-
dajatena, teinekord isegi haruldaste esemete kollektsionääradena on saanud ja säilitanud.

² Hollandi arhivaarid peavad siinkohal silmas sõjaajaloo seonduvaid dokumente, mis kolonel de Bas koos mõne teise ohvitseriga kaitseministri korraldusel 1891. aastal erinevatest

arhiividest välja võttis; neist moodustati Haagis peastaabi arhiiv (*märkus 1910. aasta prantsuskeelsele tõlkele*).

³ Vähemalt kunagi elanud organism, sest arhiiv jõuab üldiselt arhivaar

ri valdusesse siis, kui ta on juba surnud, või saab arhivaar need osad, mida võib lugeda lõpetatuks (*orig märkus*).

Perekonnaarhiivi dokumendid ei moodusta "terviklikku kogu"; tihti on need kokku korjatud kõige kummalisemal moel ja neil puudub arhiivi iseloomustav orgaaniline seos selles mõttes, mida on peetud silmas antud käsiraamatus. Tavalise arhiivi reegleid perekonnaarhiividele seejärel rakendada ei saa.

4. Tuleb selget vahet teha arhiivil ja arhiivihoidlal. Arhiivihoidlast võib leida kuut liiki arhiive: (1) selle administratiivse organi arhiiv, millele hoidla kuulub; (2) vastavale organile alluvate komiteede või ametnike arhiivid; (3) nende eestseisuste (colleges) ja isikute arhiivid, kelle õigused või funktsioonid on vastavale organile üle läinud; (4) nende eestseisuste ja isikute arhiivid, keda nimetatud organ kontrollib ja kelle arhiivid on toodud selle hoidlasse; (5) arhiivid, mis on toodud antud hoidlasse administratiivsete meetmete tõttu; (6) arhiivid, mis on saadud kas laenuks, kingituseks või ostetud.

Selgituseks sellele paragrahvile on ehk otstarbekas lisada ainult (1) et "eestseisuste ja isikute" hulka tuleb nii siin kui ka edaspidi arvata religioossete, hariduslike ja heategevuslike asutuste administratiivsed organid; (2) et "administratiivsete meetmete" all on peetud silmas seadusi ja määrusi, aga ka spetsiaalseid valitsuse korraldusi (vrdl § 7).

Illustratsiooniks on ehk soovitatav iga nimetatud kuue arhiivi kohta tuua näide. Oletagem, et hoidla kuulub munitsipaliteedile; sellisel juhul võib silmas pidada näiteks (2) all finantskoja ja varahoidja arhiive; (3) all kloostrite ja piirkonna rahvastikuregistri arhiive; (4) all nende varjupaikade arhiive, mis kuuluvad bürgermeistri järelevalve alla; (5) all piirkondliku *schepen*-kohtu⁴ arhiivi, mille riik on deponeerinud munitsipaalhoidlasse; (6) all kirikute ja heategevuslike institutsioonide arhiive.

Võimalik, et mõni hoidlasse paigutatud arhiiv moodustas ise kunagi terve hoidla sisu; teisisõnu, deponeeritud arhiiv, kui see oli veel iseseisev, võis koosneda enam-vähem iseseisvatest arhiividest või hoiti samas teisi arhiive. Nii on näiteks Utrechti riigiarhiivis hoitava Utrechti endise piiskopkonna arhiiviga, mis sisaldab mitme administratiivse organi arhiive, ja muu hulgas on seal ka mitme poldri piirkondliku valitsuse arhiivid. Niisugune arhiiv ei moodusta enam hoidla kogu sisu, aga loomulikult on selle erinevate koostisosade vahel teatav side endiselt alles. Mil määral niisuguseid arhiive on lubatud eraldada peakogust, kus neid hoitakse, seda käsitleb § 13.

Ülalloetletud erinevate kategooriate arhiive tuleb korraldada eraldi; eeskirjad selleks anname edaspidi (vt § 70), mis selgitavad, kuidas kirjeldada mõnda neist ühes ja samas nimistuses.

Peaaegu igas arhiivihoidlas on lisaks ülalnimetatud kuuele arhiivitüübile olemas käsikirju. Need ei ole aga arhiividokumendid ega kuulu seetõttu nimetatud erinevate kategooriate hulka. Üldiselt on soovitatav need dokumendid arhiivist eraldada (vt § 66).

5. Administratiivse organi (olgu eestseisuse või isiku) arhiiviga tuleb hoidlas liita nende organite (eestseisuste või isikute) arhiivid, mille õigused või funktsioonid on sellele üle läinud.

Nii nagu orgaaniline tervik on arhiiv, on ka arhiivihoidla ajalooliselt kujunenud produkt. Tõsiasi, et konkreetset arhiivid on viidud kokku ühte hoidlasse, ei ole juhuse tagajärg, vaid asjassepuutuvate organisatsioonide muutumise tulemus. Üldmainitud reegel, mis nüüd valitsuse ettekirjutusena korraldab riigiarhiivide tööd, lähtub järelikult hoidlate komplekteerimisel õpitud kogemusest.

Kui administratiivne üksus likvideeritakse ja selle õigused või funktsioonid teisele edasi antakse, läheb kaasa ka selle arhiiv, mis neid funktsioone või õigusi peegeldab. Nii on see olnud alati. Kui revolutsiooni ajal⁵ paljud religioossed asutused sekulariseeriti, võtsid provint-

⁴ Ajalooline kohalik kohus Madalmaades, mille liikmeid kutsuti *schepen*-iteks (märkus 1940. aasta ingliskeelsele tõlkele).

⁵ Madalmaade võitlus Hispaania vastu 16. sajandi keskpaigast 1648. aastani (märkus 1940. aasta ingliskeelsele tõlkele).

siaalkogud,⁶ kellele nende asutuste õigused üle läksid, võimaluste piires üle ka nende arhiivid;⁷ Egmondi kloostris arhiiv, mille võttis üle Hollandi provints, viidi Haagi; Middelburgi kloostris sai Zeelandi provints, mis kloostrihooned oma valdustesse võttis. Teised asutused läksid nende linnade kätte, kus need asusid, ja nende arhiivid jagasid sama saatust. Samamoodi toimus valitsus ka hilisema ekspansiooni ajal. Kui Utrechti provintsi ostis ära Montfoorti vikondi valitsuspiirkonna (1649), omandas ta samas ka selle arhiivi. Sama juhtus 1795. aastal, kui provintsiaalkogud kõikjal esindajatekogudega asendati; viimased võtsid suurema kärata üle ka provintsiaalkogude arhiivid. Samamoodi paigutati Nassau domeeni kontsiili arhiivihoidlasse Oranje printsi poolt vallutatud läänivalduste arhiivid. Samast reeglist peeti kinni linnades ja maakogukondades. Tõsiasi, et need valdavad seniajani enne 1795. aastat eksisteerinud linnavalitsuste arhiive ja ka hilisemaid, Prantsuse ülemvõimu ajal valitsenud mitmesuguste administratiivsete organite arhiive, tuleb ülalmainitud reegli rakendamisest; praegused munitsipaalorganid on nende varasemate kohalike administratsioonide legaalsed pärijad ja järelikult valdavad ka nende arhiive. Ja kui tänapäeval peaks juhtuma, et kaks kommuuni ühte liidetakse, siis viidaks endiste kommuunide arhiivid üle neid asendanud uue kommuuni arhiivihoidlasse.

Kogemus õpetab seega, et kui ühe administratiivse organi funktsioonid või õigused teisele üle lähevad, lähevad kaasa ka arhiivid. Asjade niisugusel käigul on mitu head põhjust: organ, mis jätkab oma eelkäija funktsioonide täitmist ja kasutab selle õigusi, peab, enne kui ta saab oma tegevust korralikult täita, tutvuma arhiivis olevate varasemate andmetega. Temal on oma eelkäija arhiivi vaja täpselt niisamuti, nagu seda vajanuks organ ise, jätkanuks ta oma eksistentsi. Kogemusest tuletatud ülalmainitud reegel on seepärast igati loogiline.

Paragrahvi sõnastus nõuab pisut selgitamist. Kõrvuti "funktsioonidega" on mainitud ka "õigusi", sest vaevalt saab öelda, et sekulariseeritud kiriklike asutuste funktsioonid oleksid üle läinud endiste kirikuvarade omanikele; üle on läinud ainult varadega seotud õigused, funktsioonid aga on lakanud olemast. Tuleb siiski märkida, et kõik õigused sisalduvad endas funktsioone, mis on seotud nende õiguste kasutamisega; need funktsioonid lähevad niisamuti üle vara uuele omanikule. Näiteks kirikuvaradega seotud arvete auditeerimine ja bilansi koostamine on funktsioonid, mis on läinud varade endistelt omanikelt üle provintside või linnade kätte.

Paragrahvis sisalduv sõna "liita" (*vereenigd*) võib tekitada arusaamatusi; seepärast oleks hea selgelt välja öelda, et siin ei ole peetud silmas ühte hoidlasse toodud arhiivide kokkusulutamist üheks arhiiviks. Vastupidi, iga kogu peab jääma eraldi, kuigi eraldi kogud koondatakse ühte hoidlasse. Siinkohal tasub märkida, et vahel on juhtunud sedagi, et arhiivi uus administratsioon jätkab eelneva administratiivse organi alustatud registri pidamist, kandes sinna ametlike dokumente, mis on seotud organi funktsioonide üleandmisega järeltulijale; näiteks Püha Pauluse kloostris maade läänistamisotsused kanti pärast selle liitmist Utrechti provintsi samasse registriraamatusse, kus olid kirjas varasemad läänistamised. Paljudes munitsipaalarhiivides hoitakse ühes ja samas kaustas Prantsuse ülemvõimu ajal üksteisele järgnenud erinevate kohalike administratiivsete organite koosolekute protokolle.⁸

Sageli juhtub, et ühe organi või isiku õigused või funktsioonid jagatakse selle võimu kaotamisel laiali mitme organi või isiku vahel; kuidas toimida arhiiviga sel juhul, sellest ei räägita antud paragrahvis, mis tegeleb ainult *arhiivi* üleviimisega, mitte arhiivi *osa* üleviimisega; selle kohta vaata § 10.

⁶ *Staten*; enne 1576. aastat kuulusid sinna kolme seisuse, vaimulike, aadlike ja linnade, s.o bürgerite ehk kolmanda seisuse esindajad. Pärast Hispaania vastast ülestõusu vaimulike esindus kaotati, välja arvatud Utrechti provintsis, kus viis kapiitlit, tol ajal protestantlikud, oma delegaate esin-

duskogusse edasi saatsid. Linnade mõju – kuivõrd neil oli raha – kaalus kaugelt üle aadlike mõju; esindatud linnade arv ja hääletussüsteem oli provintsi erinev; vt ka § 6 (*märkus 1940. aasta ingliskeelsele tõlkele*).

⁷ Et vaimulikud ise üritasid oma arhiive provintsi võimude kätte mitte

anda, oli otseselt selle tagajärg, et nad ei tunnustanud ei sekulariseerimist ega oma õiguste üleandmist seisustele (*orig märkus*).

⁸ Sellisel juhul tuleb kaust ära mainida, kas või ristviitega, mõlema administratiivse organi arhiivi kirjelduses (*orig märkus*).

6. *Administratiivsed organid (olgu eestseisused või isikud), mille õigused pärast 1798. aastat läksid üle riigile, peavad oma arhiivid paigutama riiklikku hoidlasse (riiksdepõtt), mis asub selle provintsi pealinnas, mille praegusel territooriumil küsimuse all olev organ varem funktsioneeris.*

Ülaltoodud paragrahviga kehtestatud reeglist on alati teatud määral kõrvalekaldumisi, kui ühelt eestseisuselt või isikult teisele üle läinud õigused või funktsioonid olid laiahaardelised ja seega seotud suure administratsiooniga, nii et organ, mis need funktsioonid üle võttis, lõi nende tarvis eraldi organisatsioonid; sellisel juhul viidi ka arhiiv üle selle uue organisatsiooni hoidlasse. Kui näiteks Karl V sai enda valdusesse Gelderlandi (1544), jäi provintsi mõisate halduskorraldus jõusse ja säilis ka vastav arhiiv; samamoodi ei viidud Saksamaale Nassau krahvide omandatud Madalmaade mõisate arhiive, vaid Nassau domeeni kontsiili juurde moodustati Madalmaade valduste tarvis omaette administratiivne üksus, millel oli oma arhiivihoidla; samuti ei toodud ühte hoidlasse kokku Karl V kui Hispaania kuninga, Hollandi krahvi ja Gelderi hertsogi arhiive. Lõpuks ei olegi see ju ülaltoodud paragrahvi põhimõttega tegelikult vastuolus. Küsimuse all olevad erinevad õigused said siin tõepoolest ühes isikus kokku, aga tegemist on pigem mitme võimu kuhjumisega ühes isikus kui õiguste ülekandmisega ühelt võimult teisele.

Olukord antud küsimuses muutus esimest korda koos kaasaegse riigi tekkimisega. 1798. aastal provintside suveräänsus kaotati ja sellest suveräänsusest tulenevad õigused läksid üle riigile. Kui riik aga lubas ka pärast seda tähtsust provintsiaalhoiudatel (välja arvatud Lõuna-Hollandis) edasi eksisteerida, siis see tõepoolest kaldus ülaltoodud paragrahvis väljendatud põhimõttest märgatavalt kõrvale. Kui provintsid iseseisvuse kaotasid, inkorporeeriti need Madalmaade riiki (samas kui Karl V aegne unioon säilitas provintside iseseisvuse); departemangu põhimõttele üles ehitatud administratiivsed organid ei olnud provintside järeltulijad nagu näiteks 1581. aastal, mil provintsidest said endise provintsiaalisanda järeltulijad; pigem oli kõikide provintside järeltulija Madalmaade valitsus või õigemini üks ja jagamatu Bataavia Vabariik.

Ometi oli sellel kõrvalekaldumisel vanast reeglist oma hea õigustus. Sest kui endiste provintsiaalriikide ja nende arhiivide suveräänsed õigused anti edasi riigile, siis nende funktsioonid läksid suures osas üleminekuvõimudele ja hiljem ministeeriumide ja provintside administratiivsetele organitele. On ütlematagi selge, et vastavad organid vajasisid oma töös, eriti vahetult 1798. aastale järgnenud aastatel, eelkäijate arhiive, milleta nad praktiliselt ei oleks tööd teha saanud; seepärast oli absoluutselt vältimatu, et need arhiivid jääksid oma vanasse kohta. See on nii tõsi, et võiks sõnastada üldreegli: kui organi õigused on üle läinud ühele institutsioonile ja funktsioonid teisele, siis peab arhiiv asuma viimase juures, mis reeglina seda rohkem vajab.

Millistest reeglitest tuleks lähtuda nüüd, kui jaotada riigi poolt pärast 1798. aastat omandatud arhiive laiali üheteistkümneprovintsi hoidlatesse? On ilmne, et loomulik ja sobiv on paigutada igasse hoidlasse nende organite arhiivid, mis funktsioneerisid nendes provintsidest, niivõrd kui need 1798. aastast on riigile läinud.

Aga kas jaotamisel tuleks lähtuda provintside kaasaegsetest piiridest või vanadest? Vanade piiride kasuks räägib see argument, et siis vastaks arhiivihoidla sisu hiljem omandatud materjalile, nii et näiteks ühes hoidlas oleks võimalik jälgida ühe poldri omavalitsuse ajalugu, mis kuulus provintsi enne 1798. aastat, aga mitte pärast seda tähtsust, ja kaotati 1810. aastal; seda võiks teha nii provintsiaalkogu arhiivi kui ka poldri arhiivi enda põhjal, kui need asuvad samas hoidlas. Teisalt kerkib aga rida ületamatuid takistusi: (1) Provintside piirid on pärast 1798. aastat nii tihti muutunud, et teinekord on raske otsustada, milliseid valida, ja soovitud tulemuseni niikuinii ei jõua. Näiteks ülaltoodud näites poldrist, mis 1798. aastal läks teise provintsi alluvusse, tuleks, uurides selle ajalugu pärast 1798. aastat, ikkagi vaadata ka selle provintsi administratiivse organi arhiivi, mille jurisdiktsiooni alla see pärast nimetatud tähtsust kuulus. (2) Reeglina järgitakse 1798. aastast hilisemate arhiivide deponeerimisel tol ajal kehtinud provintside piire; kui sellest printsipiist kõrvale kalduda, oleks vaja lugematu arv arhiive ühest

hoidlast teise üle viia. (3) Praegune provintsiaaljaotus on ainus, mis hõlmab tervet maad. 1795. aastast varasemate jaotuste puhul tuleks otsustada, millisesse hoidlasse panna Hollandi Flandria, Westerwolde, Bureni, Leerdami, Kuilenburgi, Ijselsteini, Vianeni ja Amelandi krahvide ja mõisate arhiivid, 1801. aastal omandatud maade, näiteks Ravesteini, jt arhiivid, ja nende piirkondade, olgu Huiseni või Zevenaari arhiivid, mis omandati 1807. aastal. Mis puutub Limburgisse, siis tuleks igal juhul lähtuda praegusest jaotusest. (4) Vanadest piiridest lähtumine nõuaks, et iga arhiivikasutaja tunneks ka omaaegsete administratiivjaotuste piire.

Kõikidel nimetatud põhjustel tundub soovitatav lähtuda arhiivide jaotamisel provintside praegustest piiridest. Ja nii kõike arvesse võttes ei teki vastuolu piiride vahel, millest lähtusid arhiivihoidlad enne 1798. aastat ja pärast seda. Riik paigutab oma provintsiaalhoidlatesse kõikide nende administratiivsete organite arhiivid, mis on loodud provintsi praegusel territooriumil, eelkõige endise provintsiaalvalitsuse arhiivi. Iga niisugune arhiiv lähtub oma, pika traditsiooniga piirkondlikest reeglitest, millest lähtudes see on kujunenud; sinna juurde kuuluvad ka teiste inkorporeeritud institutsioonide administratiivsete organite arhiivid, mis asusid ise teinekord väljaspool provintsi piire.⁹ Nendest reeglitest tuleb muidugi kinni pidada; iga varem deponeeritud arhiiv moodustab iseenesest lõhkumatu terviku. Niisama ilmne on aga seegi, et neid reegleid ei saa ega tohi arvata siduvaks riiklikule hoidlale, mis on loodud alles pärast 1798. aastat, ja mis saab ja peab moodustuma lähtudes omaenda reeglitest.

Paragrahvi sõnastus ise vajab ainult pisut selgitamist. Seal on öeldud, et pärast 1798. aastat likvideeritud administratiivse organi arhiiv tuleb paigutada selle provintsi hoidlasse, milles nimetatud asutus *funktioneeris*. Viimane sõna sai valitud sellepärast, et aeg-ajalt tuleb ette olukordi, kus organ funktsioneeris ühes provintsis, kuigi see asutati teises (Brabanti kantsil, näiteks, tegutses eelkõige Põhja-Brabantis, kuigi asutati 's-Gravenhages). Eesmärgiks oli selgelt välja tuua, et antud juhul ei ole asutamiskoht määrav. Vastandina § 5 kehtestatud põhimõttele on siin küsimus ainult riigile üle läinud *õigustes*; funktsioone ei täida tegelikult riik, vaid riigi administratiivne organ või ametnik.

7. Vana provintsiaalarhiivi hoidla (nagu ka munitsipaalrhiivi hoidla) sisaldab (1) endiste provintsi ja departemangu (või munitsipaliteedi) administratiivsete organite arhiive (2) praeguste provintsi (või munitsipaliteedi) administratiivsete organite arhiive, kuivõrd neid on hoidlasse antud; (3) nende administratiivsete organite (eestseisuste või isikute) arhiive, kelle õigused või funktsioonid on üle läinud endistele provintsi või departemangu (või munitsipaliteedi) organitele; (4) nende eestseisuste või isikute arhiive, mis funktsioneerisid varem provintsi (või munitsipaliteedi) praegusel territooriumil ja on hoidlasse deponeeritud administratiivsete meetmetega.

Pärast kahes eelnevas paragrahvis kehtestatud on vähe kommenteerida ülaltoodud paragrahvi kohta, mis on nüüd valitsuse poolt vastu võetud, kuivõrd see puudutab provintsi arhiivihoidlaid, sest paragrahvi põhieesmärk on lihtsalt teha provintsi ja munitsipaalhoidlate tarvis kokkuvõtted, mis tulenevad iseenesest kahest eelnevast paragrahvist.

Nagu on märgitud selgituses § 5, jäid 1798. aastast hilisemate departemangu ja provintsi administratiivsete organite valdusesse neile eelnenud provintsiaal- ja esindajatekogude arhiivid. Need arhiivid moodustavad provintside arhiivihoidlate keskse osa ja selleks ka jäävad, isegi kui hiljem teisi kohalikke arhiive juurde tuleb.

Provintsi arhiivihoidla sisaldab ennekõike provintsi administratsiooni arhiivi, sealhulgas nii varasema suveräänse võimu kui ka hilisema puhtadministratiivse organi arhiive. Nende kahe vahele ei saa alati selget eraldusjoont tõmmatagi. 1798. aastal tekkinud ülemineku administratiivorganid koosnesid samadest isikutest, kes enne riikliku ühtsuse väljakuulutamist olid moodustanud provintsi administratiivse organi, ja seepärast ei ole midagi üllatavat tõsiasjas, et mõnes provintsis jätkas uus administratsioon dokumentide registreerimist vanas registris.

⁹ Teisisõnu, iga provintsiaalhoidlasse paigutatud arhiiv võib ise enne sinna paigutamist olla kasvanud arhiivihoidla mahu mõöduni (*orig märkus*).

Provintsi administratiivsele organile allunud institutsioonid säilitasid oma tervikkuse 1798. aasta jaanuari puhtteoreetilise otsusega. Pealegi saab 1798. aastal provintside suveräänsusest rääkida ainult nimetuse tasandil: juba 1796. aastal, kui Rahvusassamblee Generaalstaadid välja vahetas, lülitati provintside administratiivsed organid tsentraalsest administreerimisest välja. Täna loetakse aastat 1813 selleks eraldusjooneks, mis jääb vanade ja uute provintsiaalarhiivide vahele. Paragrahvi sõnastus on aga punktis (2) valitud niisugune, et see kehtiks ka pärast 1813. aastat tekkinud provintsiaalarhiivi kohta, kui (nagu näiteks Põhja-Brabantis) see on keskhoi- lasse üle viidud.

Kolmandaks sisaldab provintsiaalhoidla nende eestseisuste või isikute arhiive, kelle õigused või funktsioonid on üle läinud provintsi või departemangu administratiivsetele organitele. Selle põhimõtte otsene rakendus on paika pandud § 5 ega nõua seetõttu enam mingit lisaselgitust.

Neljandana mainitud arhiivid, provintsi praegusel territooriumil asuvate eestseisuste ja isikute arhiivid, mis on hoidlasse deponeeritud administratiivse meetme korras, puudutavad põhimõtteliselt eelmises paragrahvis käsitletud arhiive, s.o nende administratiivsete organite arhiive, mille õigused pärast 1798. aastat riigile üle läksid. Tuleb siiski lisada, et eelnevas paragrahvis mainitud eraldusjoon arhiivide deponeerimiseks on niisamuti kehtiv ka siis, kui administratiivsete eestseisuste või riigiametnike arhiivid ise on üle viidud provintsiaalhoidla- tesse, kas siis sellepärast, et eestseisused on likvideeritud või on nende endisaegsed ja praegu- sed arhiivid lahutatud. Kõik provintsiaalhoidlas asuvad riigi halduses olevad arhiivid tuleb hoidlate vahel laiali jagada vastavalt provintside praegustele piiridele. Riik on sellest reeglist tegelikult ka kinni pidanud; provintsiaalarhiivide vahel ei ole vastavalt provintside praeguste- le piiridele jaotatud mitte ainult kohtute arhiivid, nende piiridega arvestatakse ka teiste depo- siitide puhul. Nii paiknevad Utrechti kapiitli arhiivid Utrechti hoidlas ja mitte riigi keskarhiiv- is. Ka vaeslaste kohtute arhiivid, mida munitsipaalvalitsused 1879. aastal endale ei nõudnud, asuvad nende provintside hoidlates, kus asuvad asjasepuutuvad munitsipaaliteedid. Väljendit "administratiivsed meetmed" on kommenteeritud § 4.

Kõik käesoleva paragrahvi alguses provintsiaalhoidlate kohta öeldu kehtib *mutatis mutan- dis* niisamuti munitsipaalhoidlate kohta. Siingi koosneb arhiivi põhiosa munitsipaaliteedi üks- teisele järgnenud ja praegu tegutsevale munitsipaalvalitsusele oma funktsioonid üle andnud administratiivsete organite arhiividest. Lisaks sisaldavad hoidlad ka nende institutsioonide (näit likvideeritud religioossete organisatsioonide või mõisate) arhiive, mille õigused või funktsioonid on munitsipaalvalitsusele üle läinud. Neljandat kategooriat (deponeeritud arhiive) ei pruugi alati olla. Kui aga riik vanad kohtuarhiivid munitsipaaliteedi hoolde annab, siis sellisel juhul lähtutakse praegustest munitsipaalpiiridest; seega Utrechti munitsipaaliteedile laenuta- tud kohtuarhiivi juurde kuuluvad ka nende kohtute arhiivid, kus antud linnaõigus funktsio- neeris, niivõrd kui praegune munitsipaaliteet hõlmab vana "õiguse" piire.

Kui provintsiaal- ja munitsipaalhoidlad välja arvata, siis leidub harva hoidlaid, kuhu oleks koondatud nii erinevast kategooriast arhiive, nagu loetletud ülaltoodud definitsioonis; seepä- rast ei ole selles paragrahvis teisi kategooriaid ka mainitud. Mis ei välista aga näiteks mitut küla liitva maapiirkonna hoidlaid, mis sisaldavad mitme küla administratiivsete organite ar- hiive, või likvideeritud vallooni koguduste järelejäänud arhiivide hoidmist nende hollandi ki- rikuarhiivide juures, millele läksid üle esmaltmainitute õigused. Lähtudes sellest deponeeriti enne kiriku provintsiaaladministratsiooni (1816) jõustumist Zeelandi nelja "klassi"¹⁰ arhiivid vastavalt nimetatud nelja "klassi" otsusele Walchereni "klasside" arhiividesse.

¹⁰ Mitmuslik mõiste klassid (*classes*) on kasutusel Hollandi refor- meeritud kirikus, kus see tähistab pas- toritest ja koguduse vanematest koos- nevat kiriklikku organisatsiooni, mis jääb võimuhierarias konsistooriumi ja

sinodi vahele; samuti kasutatakse seda niisuguse organiga esindatud piirkon- na kohta (*märkus 1940. aasta inglis- keelsele tõlkele*).

8. Hoidlasse paigutatud erinevad arhiivid tuleb hoida hoolega üksteisest lahus. Kui dokument on mitu koopiat, tuleb uurida, millisesse kogusse iga koopia kuulub.

On arhiivihoidlaid, kus kõik dokumendid, sõltumata nende päritolust, on reastatud kronoloogiliselt. Teistes hoidlates on kõik erinevate administratiivsete organite või ametnike käest vastuvõetud dokumendid kogutud pakkidesse või seeriatesse, vastavalt sellele juhtimisharule, millega need tegelevad. Näiteks kõik vaestehoolekannet või sõjaväeteenistust puudutavad dokumendid on kogutud kokku, ükskõik, kas need kuuluvad provintsi või linna või mõne kloostriarhiivikogusse. Põhimõttest *respect des fonds*¹¹ ei ole kinni peetud. Sellisel juhul oleks äärmiselt soovitatav panna iga dokument või ürik tagasi selle administratiivse organi või ametniku arhiivi juurde, kuhu see algselt kuulus.

Siin tulevad arhivaarile appi kõikvõimalikud abivahendid, eriti vanad arhiivinimistud. Muidugi ei pea sealjuures vana nimistu süsteemist kinni pidama täpselt; seda tuleks kasutada ainuüksi kui näpunäidete loendit, mis ütleb, millised dokumendid nimistu koostamise ajal sellele arhiivi kuulusid. Teinekord on arhivaari kasutada ka teisi vahendeid, näiteks korporatsiooni varaloendid, arved, kus intresside ja renditulude laekumine võib heita valgust administratiivse organi varadele ja õigustele, kulutused aga annavad informatsiooni nende isikute ja asjade kohta, millega nimetatud organ oli seotud. Kloostriarhiivide kohta saab suurepäraselt materjali arvepidamisraamatutest. Nii on näiteks Middelburgi kloostriarhiivis register, mis loetleb üles läänid, mida abt võis annetada.

Lõpuks võivad dokumendid teinekord ise ilmselgelt väliste tunnustega näidata, millisesse kogusse need on kuulunud. Need välised märgid, kõige sagedamini märkused dokumendi pöördel, on üldiselt küll väga lühikesed, aga äärmiselt tähendusrikkad. Nii näiteks taastati Selwerdi (Groningeni) kloostriarhiiv, mis oli laiali mitmes eraarhiivis, tänu sellele, et uurimisel leiti kõikide selle kloostridokumentide pöördele märkus *uit des convents kiste* (konvendi kirstust). Kartuuslaste kloostrit ja Utrechti kerjasmunkade kloostriarhiivid koguti aga kokku tänu numeratsioonile, mis oli ilmselgelt tehtud ühe ja sama käega. Kui arhiivis on ühe dokumendi kaks või enam koopiat, siis võivad ülalmainitud ja teised sarnased märkused tihti aidata otsustada, millisesse arhiivi iga üksik dokument tuleks panna.

9. Kui vanadest nimistutest, välistest märkidest või mujalt ei selgu, millisesse arhiivi ürik või mõni muu arhivaal kuulub, tuleb otsustada dokumendi sisu põhjal. Kui sisust ilmneb, et dokument võis kuuluda ühte kahest või enamasse kogusse, siis tuleb see panna ühte, viidates sellele teistele.

Lepingud võivad sisu põhjal otsustades kuuluda (kahe või enama) lepingupartneri või nende tsessionaaride arhiividesse. Tihti on lepingutes isegi öeldud, et koostatud on kaks, kolm või enam identset koopiat, mis on antud lepingus nimetatud osapoolte või teiste nimeliselt mainitud isikute või organite kätte. Kõik äsja lepingute kohta öeldu kehtib loomulikult *mutatis mutandis* ka teiste arhiividokumentide nagu arvete jms kohta, mida, nagu nende sisu tunnistab, on koostatud mitmes eksemplaris. Arhivaar peab kontrollima tema hoidlasse toodud arhiive ja panema originaali või originaalid lepingus nimetatud administratiivsete organite või ametnike või nende tsessionaaride kogusse või kogudesse. Kunagi ei tohi panna ühte arhiivi kahte originaali, kui selleks ei ole vastuvaidlematuid või määravaid põhjusi. Kuivõrd üks originaal ei saa olla kahes või enam kogus, tuleb ristviitega teada anda, et on olemas originaal, mis tõenäoliselt samuti sellesse arhiivi kuulus. Ristviide esindab nii-öelda originaali ja seetõttu tuleb seda selgelt eristada koopiast.

¹¹ *Respect des fonds* on mõiste, mis figureerib arhiivide käsitlemisel silmatorkavalt tihti ja tähendab arhiivikogu terviklikkuse säilitamist. Selle käsiraamatu esimese peatüki arutuskäikudest tundub, et *fond* ehk suure-

ma administratiivse organi, näiteks valitsuse mõne ministeeriumi arhiiv, võib sisaldada mitmeid *fond*e ehk väiksemate üksuste, näiteks büroode või komiteede või osakondade arhiive. Teises peatükis näitavad autorid, et

nende käsitluses ei välista põhimõtte *respect des fonds* teatud tingimustel arhiivi dokumentide korraldamisel tehtavaid muudatusi; vt § 16 (lõpp) ja § 17 ja 18 (*märkus 1940. aasta ingliskeelsele tõlkele*).

10. Kui arhiiv on terviklik, ei tohi seda jaotada kahe või enama arhiivihoidla vahel.

Ei ole võimalik üle tähtsustada põhimõtet, et arhiivi osadeks jaotamine on vale nii teaduskust kui ka praktilisest seisukohast. Ühe arhiivi erinevad dokumendid heidavad üksteisele valgust. Nii on eestseisuse otsused ja kirjavahetus niisama õpetlikud kui arved ja tšekid, kui meid huvitab vara haldamine või selle ajalugu. Arhiivi osadeks jaotamine ei võimalda seetõttu saada ammendavat ülevaadet kinnisvara ajaloost. Kui üldiselt on erinevate ametkondade arveid ja tšেকে vastavalt tegevusvaldkondadele isegi võimalik jaotada, siis mingi eestseisuse otsuseid ja kirjavahetust lõhkuda ei saa ja erinevate ametkondade vahel laiali jagada ei või. Küsitav on isegi kronoloogiline jaotamine; veel ohtlikum on aga ülaltoodud põhjustel jaotamine mingi süsteemi alusel. Niisiis on selge, et arhiivi jaotamist eri hoidlate vahel tuleb rangelt vältida.

Ühe ja sama eestseisuse vana ja uue arhiivi jaotamine kahe hoidla vahel on iseküsimus. Mõlemad hoidlad kuuluvad tegelikult samale omanikule, kes neid administreerib, üldjuhul asuvad need samas linnas; siin tegelikku osadeks jaotamist ei toimu, rääkida saab ehk administratiivsetest muutustest, millel on puhtpraktilised põhjused. Ometi on niisuguselgi jaotamisel puudusi; seepärast pakume me edaspidi (§ 14) välja selleks kindlad reeglid, et vältida võimaluse piires ohtu viia osa eestseisuse arhiivist mujale, kui seda ei nõua just muutused organisatsioonis või juhtkonnas.

Ikka veel eksisteeriva korporatiivse organi administratiivse eestseisuse arhiivi puhul võib teinekord selle funktsioonides toimunud muutuste tõttu osutada vältimatuks anda arhiividokumendid üle kas neile, kes neid funktsioone parasjagu täidavad, või kes vajavad neid dokumente oma töös. Sellisel juhul tuleks nimistus alati ära märkida, et need dokumendid kuuluvad samuti antud arhiivikogusse, ainult et praktilise loomuga kaalutlustel on need loovutatud mingite funktsioonide uutele täitjatele.

Likvideeritud korporatiivse organi administratiivse eestseisuse puhul langeb niisugune vajadus ära. Kohe korporatiivse organi likvideerimise või laialisaatmise momendil, kui selle administratiivsed funktsioonid lähevad osaliselt üle teiste korporatiivsete organite administratiivsetele eestseisustele, võib tekkida suur kiusatus lõhkuda vastavalt ka arhiiv. Nii näiteks saadeti 1811. aastal Utrechti kapiitli laialisaatmisel mitmed selle arhiivi dokumendid, mis olid seotud kapiitli varadega, riigi maa-ametitele, mis neid seejärel pidid administreerima. Ülalmainitud põhjustel on see samm küsitava väärtusega. Pealegi osutus see mittevajalikuks; laialisaadetud kapiitli arhiiv paigutati arhiivihoidlasse arhivaari hoole alla, kelle volituste ja kohustuste hulka kuulus saata riigi maa-ametitele informatsiooni ja ärakirju, mida need vajasid. Kapiitli arhiiviga tehtut korratakse peaaegu kõikide teiste korporatiivsete organite laialisaatmisel; praktiliselt saadetakse need arhiivid nüüd alati arhiivihoidlatesse, mida administreerivad üldjuhul koolitatud arhivaarid.

11. Lõhutud arhiivid on soovitatav uuesti koondada, kui see ei ole üleliia raske.

Rohkem kui kord on juhtunud (vt selgitust § 5 järel), et eestseisuse või isiku õigused ja funktsioonid on läinud üle mitmele eestseisusele või isikule. Küsimus on, mida sellisel juhul teha likvideeritud administratiivse organi arhiiviga. Kas see tuleks lõhkuda või tuleks arhiiv üle viia selle organi arhiivihoidlasse, millele läks üle suurem osa õigustest või olulisemad funktsioonid? Kui jälgida üldist tava, siis on näha, et küsimusele on vastatud mitmeti.

Kui näiteks Hispaania vastase ülestõusu tagajärjel Hollandit ja Zeelandit ühe krahvi võimu all hoidnud side peaaegu täiesti purunes, jäid Hollandi administratiivsete organite ja ametnike kätte esialgu mõlema ühised arhiivid, kusjuures neid huvitas ainult osa; Zeelandil õnnestus mõne aasta pärast küll Zeelandisse puutuvad vanad arved kätte saada, mis asusid endises Hollandi ja Zeelandi Arvelduskojas.

Kui Ülem-Gelderlandi hertsogkond Utrechti rahu tulemusena tükeldati, jäi selle arhiiv puutumatuks, kuigi kõikidel järeltulijatel oli õigus seda kasutada. Kui 1798. aastal provintsi varasemate administratiivsete organite õigused osaliselt riigi, osaliselt departemangu administratiivsetele organitele üle läksid, jäid arhiivid viimaste juurde. 1811. aastal, kui külakohtud kaotati ja nende

funktsioonid osaliselt linnapeale ja munitsipaalnõukogule, osaliselt äsja asutatud kohtukodadele ja hüpoteeqiregistritele üle läksid, jagati nende organite ja ametnike vahel laiali ka arhiivid.

Küsimuse lahendamise teeb raskeks asjaolu, et siin satuvad vastuollu kaks erinevat põhimõtet: üks seisneb selles, et arhiiv on teatud funktsioonide ja õiguste rakendamise tagajärg ja seega ka nende jätkamise tingimus, ja kui esmalt mainitud lahutatakse, siis tuleb osadeks jagada ka arhiiv; teise põhimõtte kohaselt on arhiiv orgaaniline tervik, mida ei tohi lõhkuda. Üldiselt peaks viimatimainitud põhimõte peale jääma ja kui niisugune olukord tekiks praegu, siis ei hakkaks enam keegi arhiivi lõhkuma (vt eelnevat paragrahvi). Arhiiv tuleks paigutada ühe järeltulija juurde ja teha selle kasutamine võimalikuks kõigile. Kui varem seda alati ei tehtud, siis oli see seotud kahe, tänaseks kadunud põhjusega. Esiteks tegid omaaegsed äärmiselt vaevalised kommunikatsioonivõimalused väga raskeks mujal paikneva arhiivi kasutamise; arhiiv lõhuti ja hoiti eeldatavasti vajaminevaid dokumente käeulatuses, selle asemel et hakata ette võtma pikka teekonda teise hoidlasse iga kord, kui oli vaja mõnda neist vaadata. Pealegi, likvideeritud eestseisuste järeltulijad pahatihti ei usaldanud üksteist; kardeti, et see, kelle käes on ühine arhiiv, hakkab teisele arhiivi juurdepääsu igal juhul takistama. Nüüd, kus on selge, et just need omaaegsed hädad sundisid arhiive lõhkuma, ei ole põhjust iseenesest taunitavat asjade seisu kauem jätkata; soovitav on laialiveetud osad uuesti koondada, seda enam et kõikidel provintsiaalhoitudel on praegu ühine omanik, nimelt riik, ja pealegi seisab iga hoidla eesotsas kvalifitseeritud arhivaar, kelle kohus on anda teistele vajalikku informatsiooni.

Samas võivad seda sammu takistada ületamatud raskused. Oletagem näiteks, et Ülem-Gelderlandi arhiiv jagati 1715. aastal selle erinevate pärijate vahel laiali; praegu oleks arhiivi tõepoolest raske taastada, sest selle erinevad osad kuuluvad nüüdseks erinevatele omanikele (Madalmaadele ja Preisimaale). Teine võimalus on, et osa jagatud arhiivist võis hakata kujunema hoidlas, kus see on olnud võib-olla sajandeid. Kindlasti oleks iseenesest soovitav 1811. aastal kaotatud vanade külakohtude arhiivid tuua ühte hoidlasse ühe haldaja käsutusse; munitsipaalorganite juures korraldatud kohtuarhiivide liitmisel korraldamata arhiividega oleksid aga siiski tõsised puudused. Üldiselt võib öelda, et arhiivi ühe osa ümberpaigutamist eesmärgiga liita see ülejäänud arhiiviga tasub ette võtta ainult siis, kui on kindel, et koondatud arhiiv kohe ja otsustavalt korraldatakse. Kui selles kindel olla ei saa, jääb kehtima vastuväide, et järeltulevad ametkonnad ei saa vastavaid dokumente kasutada, ja mitte seepärast, et seda neile keelataks, vaid arhiivist ei leitaks dokumente lihtsalt üles.

On üks juhtum, mil lõhutud arhiivi koondamine on isegi veel vähem tarvilik, nimelt siis, kui see koosnes erinevatest osadest, mille jaotuspüürid langevad kokku funktsioonide ja õiguste jaotumisega erinevate valitsuste või ametnike vahel. Umbes niisugune näib olevat olukord näiteks Hollandi Arvelduskojaga (*Hollandsche rekenkamer*). Selle arhiivi üks keskne osa, mis asub praegu Utrechtis, puudutabki ainuüksi Utrecht'i piirkonda. Seepärast on siin arhiivi lõhkumist põhjust heastada vähem kui sel juhul, kui täpne piir puudub.

12. Kui laialijagatud arhiivi koondamine on raske, tuleb selle arhiivi eri osi, asugu need kus tahes, siiski ühes nimistus (inventaris) ja ühe isiku poolt kirjeldada, märkides ära dokumendi asukoht.

Võib juhtuda – nagu ülaltoodud paragrahvis näidatud –, et on olemas ületamatuid raskusi, mis teevad võimatuks koondada taas ühte hoidlasse arhiivi kõik *membra disjecta*. Sellisel juhul jääb siiski vähemalt üks võimalus, mis, kui see ka täiesti ei kaota, ometi oluliselt kergendab raskusi, millega puutub kokku see, kes peab kasutama lõhutud ja laialikantud arhiivi. Kui näiteks asjast huvitatud saavad võimaluse tutvuda üldjoontes terve arhiivi sisuga, on neil hõlbus leida, milline osa neid antud uurimistöös eelkõige huvitab, ja siis tõenäoliselt on tihti nii, et kõik dokumendid, mida nad tahaksid näha, asuvadki ühes ja samas hoidlas. Niisuguse üldjoontes kirjelduse annab nimistu. Seda silmas pidades on võetud vastu ülaltoodud reegel, mis nõuab, et koostatakse nimistu, mis kirjeldab arhiivi tervikuna ja ütleb, kus iga nimistus leiduv dokument või üksus asub.

Lisaks sellele saab arhiivist, mida on kirjeldatud ühes nimistus, teaduslikus mõttes nii taas tervik. Selles mõttes on vähe oluline, kus arhivaale hoida (vt § 67), kuigi praktilistel põhjustel on muidugi soovitatav, et need oleksid koondatud ühte hoidlasse. See viimane peaks tööpoolest olema meie põhimõtteline eesmärk. Kui aga tulevad ette raskused, siis siinkohal antud soovitus on üks võimalus saada üle vähemalt kõige tõsisematest takistustest.

On ilmne, et nimistu, mis koondab tervikuks arhiivi osad, peaks koostama üks inimene. Kui igal ametnikul oleks lubatud kirjeldada seda, mis asub tema hoidlas, kaob ühtsus, mis niisuguses kirjelduses on hädavajalik. Pealegi on kaheldav, kas igal ametnikul on piisavad teadmised arhiivi struktuurist tervikuna ja selle osade vahelistest seostest, kuivõrd ta ei tunne ju kõiki selle osi. Seega peaks iga ametnik tutvuma terve arhiiviga, sealhulgas ka nende osadega, mis paiknevad mujal. On ütlematagi selge, et ülaltoodud reegel ei takista kirjeldamast laialipillutatud arhiivi erinevaid osi ka eraldi, olgu siis seoses koguga, mille juures need asuvad, või nende arhiividega, mis asuvad samas hoidlas. Viimatimainitud tuleb tihti ette näiteks külaarhiivide juriidilist asjaajamist puudutavate osade puhul. Isegi kui asjassepuutuvad dokumendid on juba viidud üle teise hoidlasse, kus hoitakse ülejäänud arhiivi, võib tulla kasuks, kui seda mainida ka selle arhiivi kirjelduses, kus see pikka aega asus. Kui näiteks koostada nimistut Overijsseli provintsiaalkogu arhiivile, siis on seal ehk võimalik mainida ka seda, et piiskopkonna vanemad feodaalregistrid, kohtupaberid jne asuvad Utrechti episkopaalarhiivis. Selleks on kõige sobivam nimistu sissejuhatus ja vastavaid ühikuid täiendavad märkused.

Pikema tõestamiseta peaks olema selge, et käesolevas paragrahvis arhiivi osade ühes nimistus kirjeldamise kohta öeldu kehtib samavõrd ka nende kirjeldamise puhul ühes registris (*regestenlijst*).

13. Arhiivid, mida lähtudes konkreetsest olukorrast on hoitud algusest peale mujal, võib üle viia tervikuna.

Siinkohal silmas peetud juhtumid on sagedased; nii näiteks asub Utrechti provintsiaalkogu arhiivi kõige vanem osa toomkapiitli arhiivis, sest provintsiaalkogu käis koos toomkiriku kapiitlisaalis; samal põhjusel paigutati Zeelandi provintsiaalkogu ülestõusueelne arhiiv Middelburgi kloostris arhiivi juurde; niisamuti on mitme Utrechti poldri arhiivid ühes viiest kapiitli arhiivist, sest haldajad, kelle hulka kuulus ka kapiitli esindaja, said üldjuhul kindla kohtumispaiga puudumisel kokku kapiitlisaalis.

On iseenesestmõistetav, et need dokumendid, mis ei ole kuidagi seotud nende arhiividega, mille hoidlates nad asuvad, võib vastuväideteta sealt ära tuua. See on isegi *vajalik*, kui sama eestseisuse arhiivi kuuluvad teised dokumendid paiknevad mujal; sest sellisel juhul on sobilik erinevad osad ühte koondada. Kui eestseisus uue kohtumispaiga leidmisel oma arhiivi vanase kohta maha jättis, siis tuleb see muidugi arvata lohakuseks, mida meie korra huvides oleme kutsunud heaks tegema.

Tuleb siiski lisada, et mujal asuvad arhiivid tuleb ümber paigutada *tervenisti*; sest kui seda ei tehta, on ümberpaigutamine, mille eesmärk on ju arhiivi laialipillutatud osade koondamine, kasutu. Võib ette tulla, et nõnda paigutatud arhiiv on osaliselt kokku sulanud põhikoguga. Nõnda on Utrechti viie kapiitli vanimad otsused kirjas toomkapiitli otsusteraamatus; nõnda on sellesama kapiitli arhiivi hulgas toimikuid, mille toomkapiitli arhiivi kuuluvad dokumendid on köidetud kokku provintsiaalkogu arhiivi kuuluvate dokumentidega. Kui niisuguseid juhtumeid on palju, on deponeeritud arhiivi ümberpaigutamine võimatu; kui neid on vähe, tuleb need dokumendid, mida eraldada ei saa, jätta põhikogusse ja leppida nende puhul ristviitega ümberpaigutatud arhiivi nimistus.

14. Hoidlasse paigutatud arhiive on soovitatav administratiivsest ametkonnast järk-järgult täiendada. Sealjuures tuleks lähtuda põhimõttest, et antud administratiivse haru dokumendid antakse üle hoidlasse kuni ajaliselt viimase olulise administratiivse muutuseni. Kui aga niisugust muutust kahekümne viie aasta jooksul toimunud ei ole, tuleb hoidlasse üle anda sellest vanemad dokumendid.

See ettepanek (veidi muudetud sõnastuses) võeti häälteenamusega vastu Arhivaaride Ühingu esimesel aastakoosolekul 9. juulil 1892. aastal. Üldiselt loetakse meie maal vanu arhiive (*oud archief*) piiritlevaks tärminiks kas Prantsuse ülemvõimu algust või Prantsuse ikkest vabane-mist.¹² See üheksateistkümnenda sajandi keskpaigast pärit tava toetus varem üldlevinud põhi-mõttele, mis praeguseks on kuulutatud valeks ja pidas vanade arhiivide hoidlaid ainuüksi õpet-lasi huvitavateks institutsioonideks, mitte riikliku või munitsipaaladministratsiooni asutus-teks. Lisaks on sellel üks suur puudus: 1811. või 1813. aastast on möödas terve sajand ja admi-nistratiivdokumentide hulk on tasapisi alarmeerivalt kasvanud. On olemas oht, et kui pöörata ikka rohkem tähelepanu varasemate sajandite dokumentidele, jäävad üheksateistkümnenda sajandi dokumendid unarusse. Kui tahta vältida ohtu, et need ruumi tegemise eesmärgil sor-teerimata või järelemõtlematult lihtsalt hävitatakse, tuleb vanade arhiivide piiridaatumit muuta ja samal ajal määrata tulevikuks kindlaks põhimõte, millest lähtuvalt edaspidi määrata vanade ja uute (*nieuw*) arhiivide eraldusjoon. See põhimõte peaks seisnema selles, et arhivaari juris-diktsiooni alla kuuluvad kõik likvideeritud ametkonnaga seotud dokumendid ja veel olemas-olevatest kõik need, mis eelnevad viimasele olulisele administratiivsele muutusele. On üle-matagi selge, et sealjuures tuleb arvestada üleandmistähtjaga.

Jooksvas kasutuses on küsimuse all olevad dokumendid suures osas oma väärtuse kaota-nud. Toogem siinkohal mõni näide. 1865. aastal likvideeriti Munitsipaalaktiisi Departemang, mille arhiiv tervikuna kuulub niisiis vanade arhiivide hulka. 1851. aasta Provintsiiaalseadus, 1852. aasta Munitsipaalseadus, 1857. aasta Haridusseadus, 1861. aasta Sõjaväeseadus, jms sea-vad samasugused piirid; nende erinevate haldusalade arhiivid, mis pärinevad nimetatud daa-tumitest varasemast ajast, võib arvata vanade arhiivide hulka. Selliseks daatumiks ei tohi aga arvata 1848. aasta konstitutsiooniparandust, sest tollal muutus ainult põhiseadus, administra-tiivseid muutusi aga ei toimunud. Erinevate ametkondade administratiivsed muutused ei ole seotud konstitutsiooniga, vaid uue konstitutsiooni tulemusena hiljem kehtestatud teiste sea-dustega. Seepärast on senini järgitav 1813. aasta eraldusjoon halb valik.

See paragrahv väljendab tõttõeldla pigem soovi kui kindlat reeglit. Tegelikult määravad sel-lest kinnipidamise võimalikkuse arhivaarist sõltumatud jõud. Siiski on oluline märkida see ära ka meie käsiraamatus, kuivõrd sellest reeglist lähtub arhiivide korraldamine, seda reeglit võib arhivaar kasutada soovitude andmisel ja ilmselt aitab see tal ka otsuseid mõjutada.

Ülalmainitud 1892. aasta 9. juuli koosolekul vastuvõetud otsuses järgnes sõnadele "admi-nistratiivse muutuseni" klausel: "mis on toimunud, sõltumata sellest, kas muutuse tõi kaasa muutunud seadusandlus või mitte". Need sõnad tunduvad üleliigsed, kuivõrd need ei kehtes-ta mingit kindlat reeglit, vaid pigem täpsustavad ja selgitavad.

Paragrahvi viimasele lausele on meil samuti oluline vastuväide. Lugupidamisest ülalmaini-tud koosolekul kokkulepitud otsuse vastu oleme me nõustunud maksimaalselt kahekümne viie aastase perioodiga, mille jooksul dokumente võib hoida tegutseva administratiivse organi juures, kui ei ole toimunud olulist administratiivset muutust. Ometi on nimetatud periood täiesti suvaline ega sobi kõikide ametkondade arhiividele. Nii on kahtlemata soovitatav, et pere-konnaseisuarhiivid oleksid perekonnaseisuametis hoopis kauem kui kaksikümmend viis aast-ta ja selle ameti registre üleviimine isegi kolme- või neljakümne aasta pärast oleks äärmiselt ebaotstarbekas. Teisalt on dokumente, näiteks kohalike maksude laekumisinimekirjad ja mu-nitsipaalnõukogu inspeksioonile alluvate asutuste ja hospitalide arved, mida võib arhiivi-hoidlasse üle anda ammu enne kahekümne viie aasta möödumist. Selles küsimuses ei saa kehtestada üldreeglina vastuvõetavat perioodi; iga haldusala dokumentide puhul tuleb lähtu-da neist endist. Seega tuleb kahekümne viie aastast perioodi lugeda "keskmiseks", mis tähis-tab vaid seda, et pärast teatud, kuid mitte liiga pikka ajavahemikku on arhiividel otstarbekas vähendada administratiivsetes asutustes hoitavat dokumentide hulka, kuivõrd viimastes ei saa säilitada omaaegseid dokumente, mida jooksvas asjaajamises enam ei vajata.

Järgneb

¹² Vastavalt 1795. või 1813. aastat (*märkus 1940. aasta ingliskeelsele tõlkele*).